

ФІЛОЛОГІЯ

Мовознавство

УДК 811.161.2'367.32

Шинкарук Василь Дмитрович,
доктор філологічних наук, професор

ТЕПЕРІШНІЙ І МИНУЛИЙ ЧАС ЯК ОСНОВНІ ФОРМИ ВИРАЖЕННЯ РЕАЛЬНО-ІНДИКАТИВНОГО ЗНАЧЕННЯ ДИКТУМУ

У статті обґрунтовано основні форми реально-індикативного значення диктуму; вмотивовано засоби (актуалізатори) експліцитного й імпліцитного вираження теперішнього і минулого часу в семантико-синтаксичній структурі речення.

Ключові слова: модус, диктум, теперішній час, минулий час, форми вираження, реально-індикативне значення.

Проблема диктуму в структурі речення безпосередньо пов'язана із становленням семантико-синтаксичної системи, з її національною специфікою, оскільки в кожній мові встановлюються певні, характерні для неї відповідності між категоріями думки і граматичними категоріями.

В основі вираження диктуму лежить змістова близькість співвідносних форм при відмінностях способу номінації, структурування змісту. При цьому досить важливо враховувати комунікативно-прагматичні інтенції мовця, зважаючи на те, що значення мовної одиниці, знакова інформація складається із змістових, стилістичних, експресивних та конфігуративних ознак.

Висвітлення диктуму в семантичній структурі речення вимагає врахування трьох основних аспектів:

- інтенсійного, чи сигніфікативного, значення мовного знака як одиниці номінації;
- екстенсійного, чи референтного, значення, набутого в контексті мовлення;
- комунікативно-прагматичного значення, що додається до основного пропозитивного значення.

Диктумний зміст речення містить два рівні: предикатну модальність на рівні предиката і загальну зовнішню модальність на рівні всієї синтаксичної конструкції.

Узагальнивши поєднання і взаємозв'язки ознак модальності, темпоральності та часової локалізованості / нелокалізованості, у реченнях виділяємо реально-індикативне та потенційно-об'єктивне значення диктуму (див. рис. 1.).

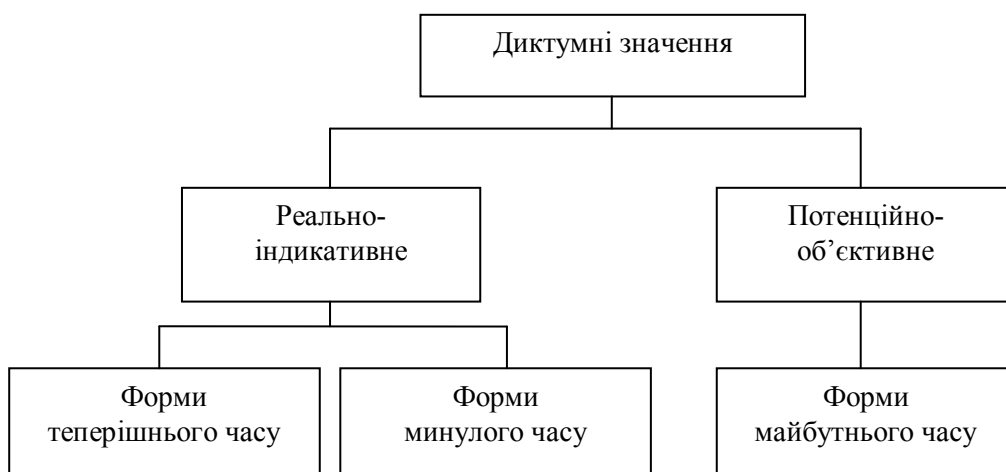

Рис. 1. Різновиди диктумних значень та форми їх вираження

Реально-індикативне значення диктуму характеризується різноманітністю як змісту, так і форми. Щодо його сутності та виявів у мові реальної модальності, то найчастіше трапляється міркування такого плану: «Те, про що повідомляють, мовець усвідомлює як реальне, наявне в минулому чи в теперішньому, як таке, що реалізується в майбутньому...» [9, 267].

«Загальна категорійна ознака речень індикативної модальності - вираження у ствердній або заперечній формі реальності предикативних відношень, повідомлення про які не супроводжуються суб'єктивною оцінкою з боку мовця» [10, 21].

Ці міркування дають змогу виокремити кілька основних моментів, які повинні бути враховані у подальшому описі диктуму: 1) термін «реальність» вжито не в значенні істинності твердження чи повної відповідності описаної ситуації дійсності, а для кваліфікації його визначеності на осі часу; однак, на нашу думку, ознака часової невизначеності не може свідчити про ірреальність події; 2) способи такою мірою зближуються у функціональному плані з диктумом реальності, якою вони характеризують співвіднесеність дії з визначеним чи невизначеним часовим планом; експлікатором реального зв'язку процесу з позначеним ним відрізком дійсності служить дійсний спосіб (хоч відомі думки граматистів, які в межах цього способу виділяють ірреальне модальне значення майбутнього часу [15, 143; 20, 385], або які реальну модальність пов'язують не тільки з формами індикатива, але й з формами імператива та кон'юнктива [12, 14]; 3) категорії реальної (індикативної) модальності й часу утворюють єдиний нерозривний комплекс; 4) цей модально-часовий комплекс реальності встановлюється з погляду мовця.

Спосіб і час – це ті основні синтаксичні категорії, які організують речення як граматичну одиницю. Одним з найважливіших засобів формування і вираження цих значень є форми способу і часу дієслова (самостійного, повнозначного чи службового) у сполученні з певною інтонацією. У реченні морфологічні значення часу й способу дієслова взаємодіють з іншими, синтаксичними засобами в єдиній системі вираження синтаксичних значень часової визначеності і часової невизначеності (нелокалізації). У реально-індикативному значенні диктуму узагальнено саму дію, ситуацію як нелокалізовану в часі, атемпоральну.

Основними формами реально-індикативного значення в реченнях є форми теперішнього і минулого часу.

Сфера теперішнього часу становить одну з центральних характеристик, які відображаються в мовній системі. Ця сфера характеризує реальний час як міру реального буття – міру тривалості існування певного об'єкта, явища [22, 118]. Теперішнє як акт здійснення можливості виражає стійкість у процесі вічної зміни. Ця відносна стійкість не просто абстракція, вона має об'єктивні підвалини в дискретній природі матеріального світу [1, 114]. Момент «тепер» має парадоксальну структуру якісного континууму, і його тривалість характеризується деякою розпливчастістю, невизначеністю [13, 96-97]. Перцептуальне теперішнє як сприйняття даного місця в даний момент завжди співвіднесене з яким-небудь наявним станом, подією, і тривалість цієї події, цього стану визначає «розміри» теперішнього.

Предикат у формі теперішнього часу позначає дію, що відбувається в момент мовлення про неї. Зміна часової форми предиката в більшості випадків не може змінити основної суті речення, бо головне в ньому все-таки – акцентувати увагу не на конкретній хронології, а на посиленні значущості змісту для всіх часових проміжків, не увиразненні його часового узагальнення. В одних випадках (ситуативно – актуалізованих) часові форми розрізняються досить суворо, а в інших це розрізнення не має принципового значення. Цей факт, очевидно, дає підстави говорити не тільки про функціональну сутність видових форм дієслова, але й часових.

Основним варіантом презенса слід вважати теперішній інтервальної локалізації. При цьому дія відбувається на очах у спостерігача (мовця), займаючи певний інтервал, який початком своїм входить до реального минулого, а кінцем – здебільшого до реального майбутнього, бо в мові, як уже йшлося, відображається перцептуальний час. Тривалість теперішнього визначає єдність самої події, а не цілісність її сприймання [13, 96-97], наприклад: *Двері відкриваються і входить Григорій* (Л. Мартович). Інколи дію виконує сам мовець паралельно з висловлюванням про неї: [Прадід Данило топче, приказуючи] *«Топчу, топчу ряс»* (Ю. Яновський). Такий тип теперішнього називають теперішнім безпосереднього спілкування, конкретним теперішнім моменту мовлення [4, 65], ситуативно локалізованим теперішнім [21, 11], власне теперішнім [8, 92].

Інколи на підставі співвідношення лінгвістичного теперішнього з реальним виділяють так зване розкрите теперішнє і нерозкрите теперішнє. Насправді ж реального теперішнього як якоїсь абсолютної величини не існує. Для людини реальне теперішнє існує тільки як перцептуальне теперішнє, тривалість якого визначається співвіднесенням із тривалістю якого-небудь наявного стану події.

Будь-яка неточкова дія, яку виражає форма презенса, завжди розпочинається в реальному минулому і закінчується в реальному майбутньому, але сфера реального теперішнього в такому разі звужується до часового моменту. Якщо інтервал реального часу занадто великий, найчастіше тоді, коли він не повністю заповнений дією, коли вона неодноразово переривається або триває понад один день, можна говорити про розширений теперішній: *Вмирають без хліба у нас ...* (Б. Олійник).

На основі такої спільності змісту часових форм у ситуативно неактуалізованих реченнях іноді роблять висновок, що «в умовах абстрактності ситуації складаються умови для нейтралізації форм речення за модальністю, часом, особою» [23, 169]. Проте відношення часової нелокалізації до категорії часу не повинно інтерпретуватися так однобічно, адже ще О.М. Пешковський застерігав від трактування випадків на зразок *Людина дихає легенями, а риба – жабрами* як безчасового дієслівного вживання. «Можна думати, – писав учений, – що ми усвідомлюємо тут все-таки теперішній час, тільки розширений до крайніх меж» [17, 204]. Форми, які транспонуються до зони теперішнього, виражають теперішній актуальний. Найтиповішою функцією транспозиції, відомою для багатьох мов світу, є вживання форм теперішнього в ролі минулого. Ідеться насамперед про так званий теперішній історичний. Він вживається в тих текстах (художніх чи розмовних), де наявна опозиція плану комунікації і плану інформації [2, 145 – 146; 11, 23 – 24; 19, 116 – 117].

Власне теперішній історичний – це вживання презенса, зумовлене макроструктурою тексту, пов'язаною з планом минулого для перемикання локації читача/слухача/автора. Він характеризується особливою експресивністю, естетично-емоційною насагою. На підставі розмежування Е. Бенвеністом плану мовлення і плану історії [3, 271 – 272] О.В. Бондарко робить занадто категоричний висновок про те, що теперішній історичний в плані мовлення і в плані історії – різні транспозиції, оскільки план мовлення поширюється на всі часові сфери, а план історії обмежений лише сферою минулого [4, 145 – 146]. С.С. Єрмоленко не погоджується з таким розумінням теперішнього історичного, вказуючи, що ця опозиція планів розповіді про минуле, вочевидь, ґрунтується на відмінностях між конкретнішим, суб'єктивнішим і абстрактнішим, об'єктивнішим відображенням дійсності [11, 23]. Безумовно, що письмовий текст історичного плану автор часто може подавати як безпосереднє, живе спілкування.

Позачасовість як максимально абстрагований тип часової нелокалізації, який відрізняється вищим ступенем узагальнення дії і всієї ситуації, найхарактерніша для форм теперішнього часу. Значення цих форм має найбільші можливості для реалізації семантики узагальнення в часі. Не випадково, що поняття позачасовості чи всечасовості згадують у граматиках саме тоді, коли описують значення форм теперішнього часу. Аналізуючи речення з предикатами у формі теперішнього часу, необхідно спочатку віддати належне семантиці самого предиката, бо, як встановила Т.В. Булигіна, вони протиставляються за ознакою безпосереднього зв'язку з часом: семантика одних пов'язана з «поза часовістю», «неактуальністю», а інших – з «часовою приуроченістю», «актуальністю» [6, 7 – 85]. Таке протиставлення дало підстави виділити серед предикатів два великих класи: предикати якості чи властивості і предикати явища. Предикати якості «становлять відносно незалежну від плину часу характеристику предмета і водночас характеризують сам світ, для якого істинна відповідна предикація» [6, 17]. Унаслідок своєї атемпоральності вони здатні вживатися в реченнях загального характеру.

Коли теперішній історичний з погляду макроструктури тексту здійснює перемикання локації автора і мовця, то теперішній запланованій дії передає її як факт сфери майбутнього (близького майбутнього), на що вказують семантичні конкретизатори: *Завтра я їду на конференцію*. С.С. Єрмоленко окремо виділяє варіант близького майбутнього (*Я зараз їду*), зазначаючи, що тут відбувається поєднання двох різних способів інтерпретації майбутнього як теперішнього [11, 63]. І це справді так. З одного боку, дія *їду* належить реальному майбутньому, а тому форма презенса виконує вторинну функцію транспозиції. З іншого боку, дія *їду* належить психологічному теперішньому, а тому презенс є лише засобом передачі психологічного теперішнього.

Процес уявлення минулого теж відбувається *тут і тепер*, однак ніхто не стане твердити, що теперішній історичний вживається в первинній функції, інакше доведеться визнати, що реально існують тільки сфери теперішнього та минулого, а сфери майбутнього в принципі не може існувати, оскільки вона має невизначений характер. Але в мовознавстві постійно наголошували, що сфера майбутнього є реальною і тому виражається формами реальної модальності (індикативом). Ймовірність не заперечує реальності, вона є обов'язковою умовою реальності. Тому нам видається за можливе трактування теперішнього уявної дії відповідно до теперішнього історичного на рівні макроструктури тексту як перемикання локації мовця зі сфери теперішнього у сферу майбутнього.

Значення теперішнього неактуального [5, 69, 104 – 105] розвинулося за рахунок поступового втягування сфер минулого і майбутнього у семантику розглядуваної форми. Одним із різновидів абстрагованого значення теперішнього часу є значення «постійної дії» [18, 222]. Абстрагованість часового

значення розглядуваної форми визначається тим, що вона виражає дії, процеси, постійно притаманні досить стійким предметам, які усвідомлюються як постійні. При передаванні повторюваних дій у формі теперішнього часу може розвинути значення часової постійності, коли вона виражає дії, що повторюються в певний період або навіть без обмеження в часі. Предикати, представлені такими формами, легко пов'язуються із такими словами часової постійності, як *завжди, звичайно, часто* та ін. Напр.: *Часто так буває: один вину свою на других звертає* (Л. Мартович); *На злодію шапка горить* (М. Івасюк); *Степан мені у печінках сидить* (О. Кобилянська); *Ми сміємося не через те, що воно смішне, а через те, що воно дурне* (Н. Кобринська).

При перемиканні локації зі сфери теперішнього в майбутнє з'являється теперішнє уявної дії, яке, на нашу думку, є підстави вважати саме переносним вживанням, адже автор перемикає свою локацію до сфери майбутнього, унаслідок чого вона починає сприйматися як теперішнє.

Серед предикатів у формах теперішнього часу виділяється й такий, який має сильний відтінок ознаки якісного характеру. Цей відтінок з'являється внаслідок подальшого абстрагування значень постійної чи звичайної повторюваності дій. Виражаючи такі дії – стани, форма теперішнього часу може послабити в собі значення тимчасової за своєю природою часової ознаки як у тому значенні, що вона виявляється в часовій тривалості, так і в значенні її реального зв'язку з теперішнім часом – і фіксувати увагу переважно на наявності в суб'єкта якості, властивості, схильності чи вміння здійснювати позначені нею дії.

Основним засобом вираження реально-індикативного значення диктуму є також форми минулого часу дієслівного предиката. Вони відрізняються від форм теперішнього і мають певні особливості. В.В. Виноградов зауважував, що граматична сфера минулого часу найглибше і найчіткіше окреслена. Це сильна граматична категорія. Тому форми минулого часу порівняно рідко зазнають суб'єктивного перенесення у план майбутнього чи активного теперішнього [7, 429]. У найтіснішому зв'язку з вираженням подій минулого перебуває наявність у морфологічній структурі форм минулого часу видових протиставлень доконаного і недоконаного виду з властивою кожному з них системою додаткових відтінків видового значення.

Первинна функція минулого недоконаного виду (далі – НВ) вказує на те, що інтервал, в якому відбувається дія (стан), передує інтервалові з часовим дейксисом. Тривалість інтервалу з дією (станом) може бути різною. Проте коли кут зору, який визначає зону теперішнього, спроможний розхилитися до прямої лінії, паралельної до осі часу, то кут зору, що визначає зону минулого, здатний відхилитися до нескінченності лише в бік реального минулого, маючи завжди своєю межею системно-мовну крапку відліку.

Форми минулого НВ можуть транспонуватися в зону теперішнього в кількох випадках. По-перше, це вживання минулого НВ у контексті теперішнього абсолютної власне становості (минулий абсолютної власне становості). Таке вживання минулого НВ трактують також як минуле НВ кваліфікуючої функції [11, 87]. По-друге, це вживання минулого НВ у контексті теперішнього відносної становості для вираження іронії в запереченні, так зване минуле НВ іронічного заперечення [4, 143], пор.: *Боявся я його* (= я його взагалі не боюся).

Предикатні форми минулого часу НВ можна вважати найменш вживаними порівняно з іншими вищо-часовими формами, бо виражаючи тільки сам процес, тривалість чи повторюваність дії, недоконаний вид набагато бідніший від доконаного щодо зображення різноманітних форм охоплюваного дією часу. Напр.: *Я з тобов свині не пас* (В. Стефанік); *Де бідняцьке не пропадало?* (О. Кобилянська).

Досить цікавою і часто вживаною є модель, яка в межах одного речення поєднує одразу дві форми минулого часу – недоконаного (перший предикат) і доконаного (другий) виду. Першим присудком позначено якийсь тривалий процес, а другим – його результат: *Тікав Степан від диму та впав у вогонь* (Н. Кобринська); *Марія з Петром судилася та й розуму лишилася* (О. Кобилянська).

Семантика минулого доконаного виду (далі – ДВ) складається з двох компонентів: перший із них вказує на розгортання дії (стану) до моменту мовлення, а другий – на наявність стану, зумовленого попередньою дією. На перетині з часовою локалізацією домінуючим виступає перший компонент. Тому перехідні функції минулого ДВ охоплюють передусім часову локалізацію.

Форми минулого ДВ можуть мати вторинну функцію транспозиції лише з одночасним узагальненням, абстрагуванням від конкретних дій, тому такий минулий слід назвати минулим абстрагованим. Речення з транспозицією форм минулого ДВ відрізняються від речень із первинними часовими функціями, крім сильнішої експресивності, також наявністю семи інтенсивності, що торкається модального значення переконаності, впевненості мовця в неминучості відповідного результату дії. Інколи минулий абстрагований підкреслює перфектність дії або різночасність дій, пор.: *Інколи біжиши – і зупиняєшся. Зупиняєшся і стоїш* та *Іноді біжиши – і зупиняєшся. Зупинився і стоїш*.

Вживання форм минулого часу у функції майбутнього пов'язане не з перемиканням локації мовця, яка в цьому випадку завжди перебуває у сфері теперішнього, а з уявним перенесенням майбутньої дії в минуле, майбутня дія при цьому уявляється як уже здійснена. Наприклад: *Якщо вони доженуть мене – я пропав; Якщо вони доженуть його – він пропав і Якщо вони доженуть тебе – ти пропав.*

Якщо ж формам минулого часу надають перевагу перед формами теперішнього, то це зумовлено, очевидно, "акцентом мовця на попередньому досвіді (особистому чи загальному, людському), який передбачає екстраполяцію в майбутнє" [16, 310]. Порівняно з іншими формами минулого часу найчіткіше передає один акт (із серії подібних актів), причому ніби вже готовий результат, наслідок. Ця специфічна семантика і відрізняє спосіб подання нелокалізованої в часі дії формами минулого часу від інших видо-часових форм.

Отже, комунікативний контекст репрезентує безпосереднє спілкування, яке можливе між автором і слухачем/читачем, між персонажами, тобто комунікативний контекст ніколи не виходить за межі одного диктуму. Спілкування між автором і читачем, між автором і персонажами, співвідношення між читачем і персонажами відбуваються не в комунікативному, а в операційному контексті і являють собою взаємодію двох диктумів. На цьому, власне, і ґрунтується перемикання локації і функції теперішнього і минулого часу як основних форм вираження реально-індикативного значення диктуму.

Література:

1. Аскін Я.Ф. Проблема времени: ее философское истолкование / Я.Ф. Аскін. – М. : Мысль, 1966. – 200 с.
2. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – М. : Прогресс, 1974а. – 447 с.
3. Бенвенист Э. Отношение времени во французском языке / Э. Бенвенист. // *Общая лингвистика* : Пер. с франц. – М. : Прогресс, 1974б. – С.270–284.
4. Бондарко А.В. Вид и время русского глагола: Значение и употребление / А.В. Бондарко. – М. : Просвещение, 1971. – 239 с.
5. Бондарко А.В. Грамматическая категория и контекст / А.В. Бондарко. – Л. : Наука, 1971. – 116 с.
6. Булыгина Т.В. К построению типологии предикатов в русском языке / Т.В. Булыгина. // *Семантические типы предикатов*. – М. : Наука, 1982. – С. 7–85.
7. Виноградов В.В. Русский язык: Грамматическое учение о слове / В.В. Виноградов. – М. : Изд-во Акад. наук СССР, 1972. – 616 с.
8. Вихованець І.Р. Частины мови в семантико-граматичному аспекті / І.Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1988б. – 256 с.
9. Грамматика современного русского литературного языка/ Под ред. Н.Ю. Шведовой. – М. : Наука, 1970. – 767 с.
10. Грищенко А.П. Модальність і часова віднесеність як зовнішньо-синтаксичні ознаки речення // *Синтаксис словосполучення і простого речення* / А.П. Грищенко. – К. : Наук. думка, 1975. – С.16–29.
11. Ермоленко С.С. Образные средства морфологи / С.С. Ермоленко. – К. : Наук. думка, 1987. – 123 с.
12. Ермолаева Л.С. К вопросу о соотношении модальности и предикативности / Л.С. Ермолаева. // *Филол. науки*. – 1963. – № 4. – С.119–126.
13. Жаров А.М. Проблема времени, структура становления и неопределенность / А.М. Жаров. // *Вопросы философии* – 1980. – №1. – С.88–98.
14. Зверева Е.А. Научная речь и модальность / Е.А. Зверева. – Л.: Наука, 1983. – 158 с.
15. Курилович Е. Проблема классификации падежем. // *Очерки по лингвистике* / Е. Курилович. – М. : Изд-во иностр. лит., 1962. – С.175 – 203.
16. Лебедева Л.Б. Пространственные и временные указания в общереферентных высказываниях / Л.Б. Лебедева. // *Известия АН СССР. Сер. лит. и яз.* – 1984. – Т.4. – № 3. – С. 30–34.
17. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении / А.М. Пешковский – М. : Учпедгиз, 1956. – 511 с.
18. Поспелов Н.С. Прямое и относительное употребление форм настоящего и будущего времени глагола в современном русском языке / Н.С. Поспелов. // *Исследования по грамматике русского литературного языка* – М. : Изд-во АН СССР, 1955. – С.206–246.
19. Поспелов Н.С. О соотношении грамматических значений глагольных форм времени в русском языке / Н.С. Поспелов. // *Проблемы современной лингвистики* – М. : Изд-во Мос. гос. ун-та, 1968. – С. 111 – 137.
20. Сучасна українська літературна мова: Морфологія / За заг. ред. І.К.Білодіда. – К. : Наук. думка, 1969. – 583 с.
21. Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность. – Л. : Наука, 1990. – 264 с.
22. Трубников Н.Н. Проблема времен в свете философского мировоззрения / Н.Н. Трубников // *Вопросы философии*. – 1978. – №2. – С. 111 – 121.
23. Цейтлин С.Н. Категория предикативности в ее отношении к высказыванию и предложению / С.Н. Цейтлин. // *Теоретические проблемы синтаксиса современных индоевропейских языков*. – Л. : Ленингр. гос.пед. ин-т, 1975. – С. 168 – 170.
24. Шинкарук В.Д. Категорії диктуму і модусу у структурі речення: / В.Д. Шинкарук // *Монографія*. – Чернівці: Рута, 2002. – 365 с.

References

1. Askin Ya.F. Problema vremeni: ee filosofskoe istolkovanie.– M.: Mysl', 1966.– 200 s.
2. Benvenist E. Obshchaya lingvistika.– M.: Progress, 1974a.– 447 s.
3. Benvenist E. Otnoshenie vremeni vo frantsuzskom yazyke // Obshchaya lingvistika: Per. s frants.– M. : Progress, 1974. – S.270–284.
4. Bondarko A.V. Vid i vremya russkogo glagola: Znachenie i upotreblenie.– M : Prosveshchenie, 1971. – 239 s.
5. Bondarko A.V. Grammaticheskaya kategoriya i kontekst.– L.: Nauka, 1971b.– 116 s.
6. Bulygina T.V. K postroeniyu tipologii predikatov v russkom yazyke // Semanticheskie tipy predikatov.– M.: Nauka, 1982.– S. 7–85.
7. Vinogradov V.V. Russkiy yazyk: Grammaticheskoe uchenie o slove.– M. : Izd-vo Akad. nauk SSSR, 1972.– 616 s.
8. Vykhovanets I.R. Chastyny movy v semantiko-hramatychnomu aspekti.– K. : Nauk. dumka, 1988b.– 256 s.
9. Grammatika sovremennogo russkogo literaturnogo yazyka/ Pod red. N.Yu.Shvedovoy.– M. : Nauka, 1970.– 767 s.
10. Hryshchenko A.P. Modalnist i chasova vidnesenist yak zovnishno-syntaksychni oznaky rechennia // Syntaksys slovospoluchennia i prostoho rechennia. – K. : Nauk. dumka, 1975.– S.16 – 29.
11. Ermolenko S.S. Obraznye sredstva morfologii. – K : Nauk. dumka, 1987. – 123 s.
12. Ermolaeva L.S. K voprosu o sootnoshenii modal'nosti i predikativnosti // Filol. nauki.– 1963.– № 4.– S.119–126.
13. Zharov A.M. Problema vremeni, struktura stanovleniya i neopredelennost' // Voprosy filosofii. – 1980.– №1.– S.88–98.
14. Zvereva E.A. Nauchnaya rech' i modal'nost'.– L. : Nauka, 1983. – 158 s.
15. Kurilovich E. Problema klassifikatsii padezhey// Ocherki po lingvistike. – M. : Izd-vo inostr. lit., 1962. – S. 175 – 203.
16. Lebedeva L.B. Prostranstvennye i vremennye ukazaniya v obshchereferentnykh vyskazyvaniyakh // Izvestiya AN SSSR. Ser. lit. i yaz. – 1984. – T.4. – № 3. – S. 30 – 34.
17. Peshkovskiy A.M. Russkiy sintaksis v nauchnom osveshchenii.– M.: Uchpedgiz, 1956. – 511 s.
18. Pospelov N.S. Pryamoe i otnositel'noe upotreblenie form nastoyashchego i budushchego vremeni glagola v sovremenom russkom yazyke // Issledovaniya po grammatike russkogo literaturnogo yazyka. – M. : Izd-vo AN SSSR, 1955.– S.206–246.
19. Pospelov N.S. O sootnoshenii grammaticheskikh znacheniy glagol'nykh form vremeni v russkom yazyke // Problemy sovremennoy lingvistiki. – M : Izd-vo Mos. gos. un-ta, 1968.– S.111–137.
20. Suchasna ukrainska literaturna mova: Morfolohiia / Za zah. red. I.K.Bilodida.– K.: Nauk. dumka, 1969.– 583 s.
21. Teoriya funktsional'noy grammatiki: Temporal'nost'. Modal'nost'. – L. : Nauka, 1990.– 264 s.
22. Trubnikov N.N. Problema vremen v svete filosofskogo mirovozzreniya // Voprosy filosofii.– 1978.– №2.– S.111–121.
23. Tseytlin S.N. Kategoriya predikativnosti v ee otnoshenii k vyskazyvaniyu i predlozheniyu // Teoreticheskie problemy sintaksisa sovremennykh indoeuropeyskikh yazykov. – L. : Leningr. gos.ped. in-t, 1975. – S. 168 – 170.
24. Shynkaruk V.D. Katehorii dyktumu i modusu u strukturi rechennia / V.D. Shynkaruk // Monohrafiia. – Chernivtsi: Ruta, 2002. – 365 s.

Шинкарук Василий Дмитриевич, доктор филологических наук, профессор

Настоящее и прошлое время как основные формы выражения реально-индикативного значения диктума

В статье обоснованы основные формы реально-индикативного значения диктума; мотивировано средства (актуализаторы) эксплицитного и имплицитного выражения настоящего и прошедшего времени в семантико-синтаксической структуре предложения.

Ключевые слова: модус, диктум, настоящее, прошедшее время, формы выражения, реально-индикативное значение.

Shynkaruk Vasily Dmitrievich, Doctor of Philological Sciences, Professor

Present and Past Tenses' Forms as The Main Forms of Real-Indicative Dictum Meaning Expression

In the article, the main forms of an expression of real-indicative meaning of a dictum are substantiated; means (actualizers) for an explicit and implicit expression of the present and past tenses in the semantic-syntactic sentence structure have been reasoned. Is a comprehensive study of the modus and dictum categories, that are viewed as two main levels in the contents organisation of a sentence: 1) subjective, that reflects the speaker's attitude to the utterance, that is the way in which he perceives, names, evaluates or qualifies a certain micro-situation, reflected by a sentence (modus level), and 2) objective, that represents actual reality (dictum level).

Modus and tense are that main syntactic categories which make the sentence as one grammatical unit. One of the most important way of formation and expression of this sense is modus form or tense of verb (independent, of full meaning or syntactic words) connected with a certain intonation. Morphological meaning of tense and modus verb interplays with other syntactic means within one expressing system of syntactic meaning's determined and undetermined tense (not localized). It was generalized action, situation as not localized within time in the real-indicative sense of dictum.

The main forms of the real-indicative sense in sentences are present and past tense's forms.

The sphere of the present tense is one of the important features which is reflected in the language structure. It presents the real tense as a gauge of the real existence – duration gauge of some object or phenomenon [22, 18]. The present tense as an act of the action fulfillment shows stability within the process of the eternal change. This relative stability seems to be like abstraction, and it is based on the discrete nature of the material world [1, 114]. The moment «now» has a paradoxical structure of the qualitative continuum and its duration is seen as diffusiveness or indistinctness [13, c.96-97]. Perceptual presence as a perceived place or moment are always correlated with a state, an action, a duration of this action or state, also it defines “measures” of the presence.

The process of the past conception takes place *here and now*, however nobody can insist that the present historical tense is used as a primary function, otherwise it needed to be accepted that there are only present and past spheres, and theoretically future tense cannot exist because it has undetermined nature. However, it was always stressed in linguistic that the future sphere really exists and is shown as forms of the real modality (indicative). This probability does not oppose the reality, and it is obligatory part of the reality. That is why, it seems to us that interpretation of the present action according to the present historical tense is shown on the macrostructure of the text as a change of speaker's location from present into future sphere.

The primary function of the past imperfective aspect indicates that interval in which action takes place, precedes the interval with tense's deixis. The duration of the interval with action (state) can be different. However, if standpoint which determines the presence zone, is able to swerve to the endlessness and only to the real past, having always its range as a system of the language starting point.

Communication context represents direct communication. And direct communication is possible between author and speaker\ reader, between characters, it means that communicative context does not pass the limits of one dictum. Communication between author and reader, between author and character, correlation between reader and character are not taken place in communicative, but in operational context and they present cooperation of two dictums. So, change of location and function of the present and past tenses as main expressive forms of the real-indicative sense of dictum based actually on it.

Modus and dictum are investigated in the aspect of nominative derivation, that is nomination of an event, fact or situation of reality in its close relation to the process of grammatical structuring. Analysis of modus and dictum in a sentence structure from the point of view of the communicative activity of the speakers is closely connected with the theory of syntactical nomination.

While elucidating the informative and referential contents of a sentence, the role of subjective and pragmatic factors, related to the speaker's personality was taken into account.

The criteria of differentiating modus and dictum and their correlation in the semantic and syntactical structure of a sentence have been defined, the contents of notions that are directly connected with them is verified, the hierarchy of means of modus and dictum expression in a sentence structure has been established. The correlation between lexical, morphological, syntactical means of modus and dictum meanings in a sentence structure has been substantiated, the contents and scope of invariant modal meanings of reality, potentiality and irreality have been defined. Different means of modal meaning presentation (discreet and non-discreet; explicit and implicit) are differentiated and described.

Two classes of predicatives have been defined and substantiated: M-predicatives, that contain interpretations of objective contents of a sentence, different evaluations of the speaker, his feelings and volition, and D-predicatives, that express objective information. Dictum predicatives present a «stretch» of extra-linguistic existence, while modus predicatives unlike D-predicatives are not independent, they function as a frame of objective information, provide information about speech situation, interpret dictum.

M-predicatives have been differentiated into six semantic varieties: thought, speech, sensation, mental state, imagination, existence.

A notion of modus-dictum syntactical structure (MD-structure) has been introduced into scientific use and classification of MD-structures, built with consideration of special functional features and sentence internal analytical features has been created.

MD-structures with modus-dictum relations of clarification, cause, clarification-cause, clarification-condition, condition-result, concession, purpose have been singled out.

Means of explication of actualised connective syntactical ties have been traced and modus-dictum relations in the aspect of communicative status of sentence units and their components have been analysed.

The understanding of MD-correlation with consideration of presentations that exist in the theory of reference and semantic syntax has been formed.

Key words: modus, dictum, categories of modus, categories of dictum, modus-dictum structure, modus-dictum correlation, modus-dictum relation, dictum meaning, modal meaning, dictum-predicative, modus-predicative, proposition, valency.